

Lipiec, Dariusz

Duszpasterstwo niewidomych w diecezji

Studia Teologiczne 19, 377-390

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

M A T E R I A Ł Y

Studia Teologiczne
Biał., Droh., Łom.
19(2001)

KS. DARIUSZ LIPIEC

DUSZPASTERSTWO NIEWIDOMYCH W DIECEZJI

Treści: Wstęp; I. Cele i zadania duszpasterstwa niewidomych; II. Przedmiot duszpasterstwa niewidomych; III. Podmiot duszpasterstwa niewidomych; IV. Formy duszpasterstwa niewidomych; Wnioski pastoralne.

Wstęp

Pojęcie „duszpasterstwo niewidomych” jest wieloznaczne i obejmuje wiele form i postaci pracy z niewidomymi. Najdawniejsze formy nazywano opieką nad ociemniałymi. Polegały one na trosce o niewidomych, którzy zbierani byli w jednym miejscu w celu zabezpieczenia ich godziwej egzystencji. Miejscami tymi były najczęściej przytułki, ochronki lub szpitale prowadzone przez parafie lub zakony. Instytucje te są pierwowzorem współczesnych ośrodków powoływanych w celu opieki nad niewidomymi dziećmi i młodzieżą, bądź dorosłymi. W zależności od tego, kto jest właścicielem ośrodka różnie wygląda praca duszpasterska z niewidomymi. Formacja religijna w ośrodkach prowadzonych przez instytucje Kościoła katolickiego jest jednym z elementów życia codziennego pensjonariuszy, a praca duszpasterska zajmuje istotny fragment opieki nad niewidomymi. W ośrodkach niekatolickich praca duszpasterska polega na opiece duchowej prowadzonej przez księdza kapelana, podobnie jak przedstawia się praca kapelana w szpitalu lub w domu pomocy społecznej.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie problemów i próby ich rozwiązania w duszpasterstwie niewidomych na terenie diecezji. Duszpasterstwo to dotyczy osób niewidomych i niedowidzących zamieszkujących na terenie diecezji. Prowadzone jest ono przez odpowiedzialnego za nie, wyznaczonego przez biskupa diecezjalnego, kapłana, zwanego diecezjalnym duszpasterzem niewidomych.

Podobnie jak całe duszpasterstwo Kościoła katolickiego, tak również duszpasterstwo niewidomych na terenie diecezji w ostatnich latach wiele zmian. Zmiany te związane są głównie ze zmianami społecznymi w Polsce, które pociągnęły za sobą zmianę miejsca i roli ludzi niewidomych w życiu społecznym.

Wśród zmian niekorzystnych na czoło wysuwa się tendencja do spychania osób niepełnosprawnych, a wśród nich niewidomych, na margines życia społecznego. Pomimo uwagi poświęcanej im w mediach niewidomi mają coraz mniejsze możliwości odgrywania znaczącej roli w życiu politycznym i gospodarczym. Wprowadzane niekiedy w sposób bezwzględny zasady wolnorynkowe dają niewidomym mniejsze szanse na zdobycie pracy. W rezultacie powoduje to nie tylko posiadanie mniejszych, niekiedy bardzo skromnych, środków do życia w postaci renty, ale przede wszystkim pojawianie się licznych frustracji, których podstawą jest brak akceptacji przez społeczeństwo, zachwianie poczucia własnej wartości, a także jeszcze inne, nie zaspokojone potrzeby.

Zmiany gospodarczo-społeczne pociągnęły za sobą również kryzys w Polskim Związku Niewidomych i innych instytucjach społecznych, które były dla ludzi niewidomych formą oparcia życiowego: dawały pomoc finansową i materialną, były ośrodkami życia kulturalnego i towarzyskiego oraz pośredniczyły w kontaktach niewidomych z innymi instytucjami, np. ułatwiały specjalistyczną opiekę medyczną lub poradnictwo prawne.

Zmiany zaistniałe w ostatnich latach mają także pozytywny wymiar i wpływ na życie osób niewidomych. Powstało w tym czasie wiele fundacji i stowarzyszeń mających na celu pomoc niewidomym. Stwarzają one możliwości szerszej pomocy: bardziej specjalistycznej, skierowanej do węższych grup osób, a więc bardziej adekwatnej do istniejących potrzeb. Instytucje te zdolne są także stworzyć stosowne lobby lub grupy nacisku, które mogłyby wpływać na politykę instytucji państwowych i samorządowych wobec niewidomych i innych niepełnosprawnych, a nawet na zmiany prawodawstwa w tym względzie.

Przemiany społeczne powodujące zmiany w sposobie realizacji posłannictwa Kościoła pociągnęły także zmiany w życiu i posłannictwie duszpasterstwa niewidomych w diecezji. Zmiany te dotyczą przede wszystkim celów stawianych duszpasterstwu. Nowe spojrzenie na cele duszpasterstwa niewidomych powoduje także zmianę form i metod jego pracy. Pociąga to za sobą również zmiany w spojrzeniu na podmiot i przedmiot tegoż duszpasterstwa, jak również na zadania poszczególnych osób w duszpasterstwie.

I. Cele i zadania duszpasterstwa niewidomych

W pastoralnej działalności Kościoła duszpasterstwo niewidomych w diecezji sprowadzono do „opieki duszpasterskiej nad niewidomymi rozumianej jako działalność pewnej grupy ludzi (widzących, a także i niewidzących) zmierzającej do ożywiania i pogłębiania życia religijnego w określonym środowisku niewidomych, a zarazem w sposób uwzględniający specyfikę środowiska”.¹ Takie określenie duszpasterstwa niewidomych wskazuje

¹ B. Pa w ł o w i c z . *Duszpasterstwo niewidomych*. AK 76:1984 z. 1 s. 96.

jednoznacznie na jego cel, którym jest ożywianie i pogłębianie życia religijnego w środowisku ludzi niewidomych. Ten ogólny cel duszpasterstwa zakłada specyfikę tegoż środowiska, która ten cel konkretyzuje i wyraża go w różnych zadaniach. Specyfika środowiska niewidomych związana jest głównie ze specyfiką niepełnosprawności człowieka ze względu na brak lub poważne osłabienie wzroku. Kalectwo wzroku oddziałuje także na życie wspólnotowe człowieka, czyli na kształt relacji społecznych ludzi niewidomych, a zwłaszcza na ukształtowanie specyficznego środowiska skupiającego inwalidów wzroku, ich rodziny i przyjaciół.

Do początku lat dziewięćdziesiątych specyfika ta wynikała również z sytuacji polityczno-społecznej. Działalność społeczna środowiska niewidomych skupiona była głównie wokół instytucji państwowych lub kontrolowanych przez państwo. Nie możliwe było prowadzenie zorganizowanej i formalnej działalności społecznej przez Kościół. Z tego powodu duszpasterstwo niewidomych realizowane było jako struktura równoległa do instytucji państwowych. Duszpasterstwo obejmowało w ten sposób jeden z segmentów życia człowieka - życie religijne - i zaspokajało jeden rodzaj potrzeb osoby ludzkiej - potrzeby religijne. Takie realizowanie duszpasterstwa niewidomych sprzyjało tendencji zmierzającej do rozdzielania religijności człowieka niewidomego od pozostałych dziedzin jego życia. Można więc stwierdzić, że celem tak rozumianego duszpasterstwa niewidomych było towarzyszenie człowiekowi niewidomemu. Pozycja duszpasterstwa wobec niewidomego rozumiana była jako bycie „obok” i zaspokajanie przede wszystkim jego potrzeb religijno-duchowych.

Wraz z otwarciem się możliwości szerszego wejścia Kościoła w życie społeczne duszpasterstwo niewidomych może szerzej otworzyć się na potrzeby środowiska niewidomych. Pozwala to przede wszystkim zaspokajać nie tylko potrzeby ściśle religijne tych osób, ale także wyjść naprzeciw innym potrzebom duchowym. W ten sposób duszpasterstwo - w odniesieniu do poszczególnych osób - może bardziej ewoluować w kierunku przewodnictwa duchowego, niż doraźnego środka zaspokajania określonych potrzeb.

Taki kierunek przemian pozwala również na objęcie wpływem duszpasterskim wielu innych obszarów życia niewidomych, nie tylko życia osobistego i rodzinnego. Obecnie otwarte są możliwości wpływu duszpasterskiego na życie zawodowe, kulturalne, rehabilitację, organizację i inne elementy życia społecznego niewidomych. Duszpasterstwo może w ten sposób przyczynić się do przezwyciężenia dualizmu pomiędzy życiem religijnym a życiem codziennym w środowisku niewidomych, a pośrednio także wpływać na przezwyciężanie go w całym społeczeństwie. Oznacza to wpływ Kościoła na mentalność katolików w Polsce.

Innym zadaniem duszpasterstwa jest wyjście naprzeciw potrzebom materialnym niewidomych. Kryzys dotychczasowych instytucji mających na celu pomoc niewidomym wskazuje na potrzebę przejęcia ich dotychczasowych funkcji. Na czoło wysuwa się tutaj pomoc w rehabilitacji. Nowoociemniali po-

trzebują kursów przygotowujących ich do samodzielnego życia: kursów samoobsługi, orientacji przestrzennej, posługiwania się pismem punktowym, a także poradnictwa duchowego pomagającego zaakceptować kalectwo i realizować potrzeby psychiczne. Potrzebami dotyczącymi wszystkich niewidomych są potrzeby dotyczące życia kulturalnego, rozwoju intelektualnego, spędzania wolnego czasu. W celu zaspokojenia tych potrzeb duszpasterstwu potrzebne są środki materialne oraz lokal, w którym niewidomi mogliby się spotykać.

Duszpasterstwo niewidomych może pełnić również funkcje pośredniczące pomiędzy niewidomymi, a innymi osobami bądź instytucjami, które służą niewidomym. Może ono pomagać niewidomym w zdobywaniu środków do życia i rehabilitacji, np. poprzez pośredniczenie między Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, pełnomocnikami do spraw osób niepełnosprawnych, ośrodkami pomocy społecznej, domami pomocy społecznej i innymi, które oferują niewidomym pomoc materialną. Tego rodzaju pomoc realizowana przez duszpasterstwo jest często koniecznością z uwagi na zawilości prawnoformalne, które starający się o pomoc napotykają na swojej drodze. Często zmieniające się przepisy prawne oraz brak stosownego wykształcenia u niewidomych uniemożliwiają im samodzielne załatwianie wielu spraw. W ten sposób duszpasterstwo może pomóc niewidomym w zdobywaniu środków do życia, likwidowaniu barier architektonicznych w domu, w otrzymaniu sprzętu rehabilitacyjnego i wielu innych potrzebnych środków materialnych.

W podobny sposób duszpasterstwo może pomóc niewidomym w korzystaniu z opieki medycznej. Niewidomi, a zwłaszcza niedowidzący, wymagają systematycznego konsultowania się z okulistą. Wielu z nich dotkniętych jest cukrzycą, co wiąże się nie tylko z koniecznością systematycznych porad lekarskich, ale przeprowadzania badań i testów. Starsi niewidomi potrzebują konsultacji z wieloma różnymi specjalistami. Duszpasterstwo niewidomych może im pomóc w realizacji tych potrzeb poczynając od dowiedzenia osoby niewidomej do lekarza bądź na badania, aż po zatrudnienie potrzebnego specjalisty, w zależności od potrzeb podopiecznych i własnych możliwości organizacyjnych i finansowych.

Wychodząc naprzeciw różnorodnym potrzebom człowieka niewidomego duszpasterstwo może na trwałe zaistnieć w jego życiu. Więź niewidomego z duszpasterstwem ma szansę przestać mieć charakter doraźny i przygodny, a zacząć nabierać cech głębi i stałości. W ten sposób duszpasterstwo, a wraz z nim cała rzeczywistość życia nadprzyrodzonego, ma szansę znaleźć się w samym centrum życia człowieka niewidomego. Rysuje się przez to możliwość nie tylko przełamania dualizmu życia codziennego i religijnego u ludzi niepełnosprawnych, ale przede wszystkim znalezienia się rzeczywistości życia nadprzyrodzonego na poczesnym miejscu w całości kształcie ich życia. Celem więc duszpasterstwa niewidomych w diecezji jest już nie tyle bycie „obok” człowieka niewidomego, co bycie w samym centrum jego życia, obejmując swym wpływem całość jego działań, spraw i problemów, którymi żyje.

II. Przedmiot duszpasterstwa niewidomych

Pod pojęciem niewidomych rozumie się potocznie ludzi, którzy nic nie widzą. Faktycznie jednak wśród objętych duszpasterstwem niewidomych osoby posiadające tzw. czarną ślepotę stanowią niewielki odsetek.² Są to osoby, które urodziły się jako niewidome lub utraciły wzrok wskutek nieszczęśliwych wypadków, bądź też przebytej choroby.

W pracach duszpasterstwa niewidomych jako osoby niewidome rozumie się przede wszystkim takie, które posiadają grupę inwalidzką z tytułu kalectwa wzroku i na jej podstawie pobierają rentę. W znakomitej większości są to ludzie, których z medycznego punktu widzenia można określić jako niedowidzące, mające różnego rodzaju upośledzenia wzroku. Niektóre spośród tych osób nie posługują się wzrokiem w życiu codziennym, większość z nich jednak w celach samoobsługowych, poznawczych i komunikacji w mniejszym lub większym stopniu posługuje się wzrokiem.

Większość osób objętych duszpasterstwem niewidomych to osoby w podeszłym wieku, które utraciły wzrok wraz z wiekiem, jak również w związku z chorobami charakterystycznymi dla wieku starszego, np. z zaciemną lub jaskrą. W mniejszości są osoby w wieku średnim oraz młodzież i dzieci. Przyczyną ich niepełnosprawności są obciążenia dziedziczne, choroby i wypadki losowe. Dzieci i młodzież bardzo rzadko znajdują się pod wpływem diecezjalnego duszpasterstwa niewidomych, ponieważ przebywają w szkołach lub zakładach dla nich przeznaczonych. Przedmiotem więc duszpasterstwa niewidomych na terenie diecezji są głównie osoby dorosłe, z przewagą ludzi w wieku emerytalnym.

Osoby starsze dotknięte są często innymi chorobami lub schorzeniami. Wiele z nich posiada choroby układu krążenia i schorzenia aparatu ruchowego, które poważnie utrudniają poruszanie się i udział w duszpasterstwie niewidomych. Również wiele z nich posiada wady słuchu i zmiany miażdżycowe w układzie nerwowym, przez co mają trudności w komunikowaniu się ze światem zewnętrznym.

Dla osób tych renta inwalidzka jest głównym, a często jedynym źródłem utrzymania. Możliwości finansowe stanowią obecnie poważne ograniczenie w komunikowaniu się niewidomych ze światem zewnętrznym znajdującym się poza ich domem, a w wielu wypadkach w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych. W związku z tym ludzie ci napotykają na trudności w korzystaniu z wielu form duszpasterstwa niewidomych, które realizowane są w miejscach oddalonych od miejsca ich zamieszkania.

Taka specyfika ludzi niewidomych w diecezji wpływa na również na specyfikę ich środowiska. Dominująca przewaga osób starszych, mających problemy komunikacyjne sprawia, że środowisko niewidomych nie jest zwarte,

² Dane dotyczą diecezji siedleckiej.

ani też jednorodne. Ich podstawowe potrzeby zaspokajane są w ramach rodziny lub środowiska zamieszkania, tak jak zaspokajane były przed zaistnieniem niepełnosprawności, z uwzględnieniem ograniczonej, jakie niesie upośledzenie widzenia. W podobny sposób zaspokajane są ich potrzeby religijne. Wiele spośród tych osób nie jest świadomych istnienia powołanego specjalnie dla nich duszpasterstwa niewidomych i nie zna jego specyfiki.

Osoby młodsze, których oczekiwania wobec świata zewnętrznego są większe, mają również większe oczekiwania od duszpasterstwa niewidomych. Szukają one przede wszystkim osób sobie podobnych, które zrozumiałyby ich sytuację, a następnie mogłyby udzielić im oparcia duchowego. Dążą one mniej lub bardziej świadomie do życia we wspólnocie: do inicjowania i budowania wspólnot. Osoby te charakteryzują się stosunkowo dużą aktywnością w życiu kulturalnym, wiele spośród nich prowadzi czynne życie zawodowe. Posiadają one specyficzne dla nich potrzeby religijne: potrzebę zrozumienia swego kalectwa w duchu chrześcijańskim, potrzebę określenia swego miejsca w społeczności ludzkiej - w większości pełnosprawnej i nie zawsze zdolnej do zrozumienia specyfiki kalectwa wzroku; zrozumienia i ukierunkowania życiowych dążeń, ambicji i planów. Niektóre spośród tych osób mają skomplikowane - pod względem religijnym - życie osobiste lub rodzinne. Mając świadomość wielu lat życia przed sobą próbują one uporządkować swoje życie wobec Boga i, jako osoby niewidome, na nowo określić swoje miejsce w społeczności ogólnoludzkiej i kościelnej.

Zdecydowana większość ludzi niewidomych, będąca pod wpływem specjalnego ich duszpasterstwa, to członkowie Polskiego Związku Niewidomych. Oczekiwania większości spośród nich wobec Związku oscylują wokół potrzeb materialnych. PZN umożliwia osobom nowoociemniałym przystosowanie się do życia w nowych okolicznościach, pomaga w zdobywaniu specjalnie oprzyrządowanych przedmiotów życia codziennego, ułatwia korzystanie z opieki lekarskiej i sanatoryjnej oraz pomaga w realizacji potrzeb kulturalnych. Jednak kryzys ekonomiczny w kraju dotknął także PZN, który nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb swoich członków. Ponadto, wiele osób, zwłaszcza spośród starszych niewidomych, nie widzi potrzeby wstępowania do Związku, ponieważ - ich zdaniem - korzyści płynące z członkostwa są niewspółmiernie małe wobec sił, które należałoby włożyć w związek z przynależnością do niego. Te osoby, które nie są członkami PZN są także przedmiotem troski duszpasterstwa niewidomych.

Członkostwo w PZN, oprócz wymiernych korzyści materialnych, czyni z osób niewidomych środowisko. Wielu niewidomych, zwłaszcza starszych, jest luźno związanych ze Związkiem, jednakże wielu młodych niewidomych stanowi jego zwartą społeczność. Są to osoby znane sobie nawzajem, które związane są ze sobą nie tylko ze względu na kalectwo, ale także na wspólne życiowe cele lub zainteresowania.

Okoliczność ta sprzyja pracom duszpasterstwa niewidomych. Umożliwia ona przede wszystkim dotarcie do większości niewidomych osób za-

mieszkałych na terenie diecezji. PZN dysponuje bowiem siecią kół terenowych, mających swoje siedziby w miastach powiatowych. Jest to duża pomoc dla duszpasterstwa, nawet jeśli granice diecezji nie pokrywają się z granicami województw, jak jest najczęściej w Polsce.

Duszpasterstwo niewidomych dociera ponadto do osób już zorganizowanych, chociaż pozostających ze sobą w relacjach bardziej lub mniej ścisłych. Więzy ukształtowane dzięki członkostwu w PZN, niekiedy bardzo osobiste, pomagają duszpasterzowi wejść w specyfikę środowiska i korzystać w pracy duszpasterskiej z wytworzonego przez nie klimatu.

Kalectwo wzroku dotyka swymi skutkami nie tylko człowieka niewidomego, lecz także członków jego rodziny i przyjaciół. Z tego względu przedmiotem troski duszpasterstwa niewidomych są członkowie najbliższej rodziny niewidomego: współmałżonek, dzieci, rodzice i inni domownicy. Pojawienie się kalectwa wzroku w rodzinie implikuje wiele nowych problemów, sytuacji i zachowań, zarówno u samego niewidomego, jak i u jego najbliższych. Opieka nad niewidomym, pomaganie mu w codziennym życiu, przejęcie części codziennych obowiązków dorosłego niewidomego żyjącego w małżeństwie i rodzinie stanowi o swego rodzaju „nowości” życia małżeństwa i rodziny człowieka niewidomego.

Podobnie jak niewidomy, tak również jego najbliżsi powinni zrozumieć sens jego niepełnosprawności i zaakceptować ją twórczo. Wraz z niewidomym powinni przechodzić rehabilitację, by znać możliwości ludzi niewidomych, a także po to, aby umieć mu prawidłowo i skutecznie pomagać. Rodzina i przyjaciele powinni wreszcie uczestniczyć w życiu środowiska niewidomych, nie wstydząc się ich i rozumiejąc ich dążenia.

W procesie tym powinno uczestniczyć duszpasterstwo niewidomych, aby pomóc niewidomemu zająć właściwą pozycję w rodzinie: aby rodzina i przyjaciele widzieli w nim nadal godność osoby ludzkiej i życiowego partnera. Zadaniem duszpasterstwa jest także pomóc rodzinie „uczyć się” życia z niewidomym. Permanentnym zadaniem jest natomiast towarzyszenie niewidomemu i jego rodzinie w życiu tak religijnym, jak i codziennym. Chodzi o to, aby rodzinie nie towarzyszyło poczucie osamotnienia w sytuacji istniejącego kalectwa.

III. Podmiot duszpasterstwa niewidomych

Na czele duszpasterstwa niewidomych stoi kapłan, zwany diecezjalnym duszpasterzem niewidomych lub referentem ds. niewidomych. Jest on mianowany przez biskupa diecezjalnego i odpowiada za działalność duszpasterstwa i jego rozwój. Niemal każda diecezja w Polsce posiada w swych strukturach prowadzące takie duszpasterstwo.

Od wielu lat wskazuje się na problemy związane z obsadą stanowiska diecezjalnego duszpasterza niewidomych. Podstawowym z nich jest ten, że

mianowany ksiądz jest osobą przypadkową, która w danym czasie nie miała innych obowiązków duszpasterskich, lub miała ich względnie niewiele. Zdarza się więc, że duszpasterstwo niewidomych traktowane jest przez księdza jako ciężar lub jako obowiązek, który należy zaliczyć, wypełniany bez głębszego zainteresowania ludźmi niewidomymi, ich życiem i problemami.

Przypadkowość w mianowaniu diecezjalnych duszpasterzy niewidomych wiąże się także z faktem, że urząd ten sprawują ludzie do niego nie przygotowani. Nie znają oni uwarunkowań i specyfiki kalectwa wzroku oraz potrzeb ludzi niewidomych. Nie rozumieją także specyfiki ich środowiska. Efektem takiej niewiedzy jest nieumiejętność w traktowaniu niewidomych: niektórzy duszpasterze uważani są za nadopiekuńczych, a niektórzy z kolei wstydzą się niewidomych i unikają kontaktów z nimi. Brak znajomości specyfiki środowiska niewidomych wpływa także na nieumiejętność doboru form i metod pracy duszpasterskiej z tymi ludźmi. Podejmowane inicjatywy duszpasterskie bywają niekiedy inadekwatne do istniejących potrzeb, zaś nie podejmowane są takie inicjatywy, które są konieczne.³

Podobnym problemem są częste zmiany duszpasterzy niewidomych. Krótki czas pracy z niewidomymi, którzy bywają bardziej nieufni względem innych ludzi sprawia, że nie mogą się przyzwyczać do swego duszpasterza. Działalność przez niego prowadzona nosi więc znamię powierzchowności. Częste zmiany duszpasterza przyczyniają się ponadto do powstawania frustracji u niewidomych, którzy czują się traktowani gorzej niż inni diecezjanie. Taka sytuacja powoduje też pewne zmęczenie wśród niewidomych, wskutek którego nie otwierają się i nie obdarzają zaufaniem kolejnego duszpasterza.

Duszpasterzom z kolei towarzyszy poczucie tymczasowości. Osłabia ono motywację do głębszego poznania niewidomych i ich środowiska, jak również do podejmowania poważniejszych i długofalowych prac z nimi. Bezowocność takiej pracy rodzi niekiedy frustracje u kapłanów i skłania do stawiania pytań dotyczących sensowności pracy duszpasterskiej z niewidomymi.⁴

Innym problemem dotyczącym diecezjalnych duszpasterzy niewidomych jest fakt łączenia duszpasterstwa niewidomych z innego rodzaju pracą duszpasterską. Urząd duszpasterza niewidomych łączony jest najczęściej z pracą wśród innych niepełnosprawnych. Zdarza się też, że duszpasterstwo niewidomych jest jedną z wielu funkcji księdza, na sprawowanie których musi on dzielić swój czas. W hierarchii ważności sprawowanych funkcji duszpasterstwo niewidomych nie postrzegane jest jako jedno z ważniejszych. Stąd też czas i siły przeznaczone do pracy z niewidomymi nie są duże. Pozwalają na wypełnienie niezbędnego minimum obowiązków dusz-

³ Pawłowicz s. 98-100.

⁴ Tenże. Dialog duszpasterski z niewidomymi. HD 46:1977 nr 4 s. 277.

pasterskich. W dalszej kolejności sytuacja taka wpływa niekorzystnie na dalszy rozwój duszpasterstwa niewidomych.

Na podstawie badań empirycznych naszkicowany został model duszpasterza niewidomych. Składają się nań cechy wskazujące na dojrzałą osobowość, jak również predyspozycje i umiejętności przydatne w pracy z ludźmi niepełnosprawnymi. Do cech charakteru duszpasterza zalicza się umiejętność nawiązywania kontaktów międzyludzkich, bezpośredniość, cierpliwość, wyrozumiałość, pogodność i otwarte usposobienie, umiejętność jednakowego traktowania wszystkich ludzi. Jako na specyficzne cechy osoby duszpasterza niewidomych wskazuje się umiejętność obrazowego mówienia, traktowanie niewidomych jako normalnych ludzi. Wskazuje się również na przymioty ściśle duszpasterskie, takie jak: znajomość psychologii niewidomych i specyfiki ich środowiska, umiejętność posługiwania się piśmem punktowym. Wiele osób wskazuje na potrzebę, aby duszpasterz umiał dostrzegać nie tylko religijną stronę życia niewidomych, ale widzieć wszystkie jego aspekty.⁵

Ze względu na dużą ilość zadań kapłan nie może być jedynym podmiotem duszpasterstwa niewidomych. Ponadto nie jest rzeczą konieczną, aby duchowny wypełniał zadania, do pełnienia których nie są konieczne święcenia kapłańskie. Diecezjalne duszpasterstwo niewidomych przez swoją specyfikę daje również innym osobom możliwość podmiotowego zaangażowania się w życie Kościoła.

Dużą pomoc mogą świadczyć duszpasterzowi klerycy, którzy w seminarium mogą skupiać się w kołach duszpasterstwa niewidomych. Przede wszystkim ich pomoc jest odciążeniem diecezjalnego duszpasterza, ponieważ mogą oni przejąć część jego obowiązków. Mogą oni pomagać w prowadzeniu biura duszpasterstwa przygotowując dokumenty i prowadząc archiwum. Klerycy są osobami, które mogą wspomagać duszpasterza również w funkcjach liturgicznych: mogą przygotowywać i pomagać w prowadzeniu Mszy św. i nabożeństw, pomagać w prowadzeniu rekolekcji i dni skupień, asystować w przewodnictwie pielgrzymek, a także w imieniu duszpasterstwa odwiedzać niewidomych w domach.

Zaangażowanie się kleryków w duszpasterstwo niewidomych jest również dogodną możliwością realizacji przez nich posiadanych ideałów służby Bogu i bliźniemu. Duszpasterstwo niewidomych zyskuje natomiast przyszłych duszpasterzy, którzy odchodząc po święceniach do pracy w diecezji wrażliwi będą na obecność niewidomych w społeczeństwie i będą potrafili duszpastersko do nich dotrzeć, wychodząc naprzeciw ich oczekiwaniom. Takiego przygotowania wymaga od przyszłych duchownych „Ratio studiorum”⁶, a zaangażowanie się kleryków w życie duszpasterstwa niewidomych jest realizacją tego wskazania.

⁵ Tenże. *Duszpasterstwo niewidomych* s. 98-99; Tenże. *Dialog duszpasterski z niewidomymi* s. 279.

⁶ Nr 218-219. - Zob. *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*. Częstochowa 1999 s. 118.

Wiele inicjatyw i obowiązków mogą w ramach duszpasterstwa podejmować także ludzie świeccy.⁷ Przede wszystkim możliwości katolików świeckich tkwią w pomaganiu osobom niewidomym wprost. Mogą oni także brać udział w pomocy duszpasterzowi w realizacji organizacyjnych zadań w ramach inicjatyw duszpasterskich.

Pomoc osobom niewidomym może być wieloraka. Świeccy mogą przede wszystkim odwiedzać ich w domach. Przez zainteresowanie ich życiem i rozmowy mogą podtrzymywać ich na duchu i pomagać w prowadzeniu życia duchowego. Jako ludzie widzący mogą świeccy służyć niewidomym jako lektorzy, czytając książki czarnodrukowe lub czasopisma. Z kolei jako przewodnicy mogą doprowadzać osoby niewidome do wielu miejsc, np. do kościoła lub na spotkanie duszpasterstwa niewidomych.

Świeccy mogą świadczyć ludziom niewidomym także bardziej fachową pomoc. Do takich należy poradnictwo prawne, pomoc lekarska, pielęgniarska lub terapeutyczna, wykonywanie napraw w domu i wiele innych prac wymagających odpowiedniego przygotowania. Pomoc taką świeccy mogą świadczyć jako wolontariusze.

Katolicy świeccy mogą mieć duży udział w pomocy kapłanowi w prowadzeniu duszpasterstwa niewidomych. Mogą oni przejąć część jego obowiązków związanych ze stroną organizacyjną duszpasterstwa. Z powodzeniem mogą oni przygotowywać spotkania duszpasterskie, troszczyć się o salę, zorganizowanie pomocy duszpasterskich lub organizować ich elementy kulturalno-artystyczne. Świeccy bardzo dobrze potrafią organizować pielgrzymki, spotkania o charakterze kulturalnym, rekreacyjnym i wiele im podobnych, wykorzystując przy tym zawodowe i życiowe doświadczenie. Wreszcie świeccy mają możliwości w zdobywaniu środków materialnych dla duszpasterstwa: dla konkretnych niewidomych lub inicjatyw duszpasterskich mogą pozyskiwać je od instytucji lub indywidualnych darczyńców.

Z powyższego wynika, że kapłan nie musi i nie powinien wszystkiego wykonywać sam. Wystarczy, że jego rola koncentrować się będzie na kierowaniu i koordynowaniu pracy duszpasterstwa oraz do sprawowania posługi czysto kapłańskiej, wymagającej przyjęcia święceń. Duża ilość zadań skłania duszpasterza do coraz szerszego angażowania w prace kleryków i ludzi świeckich. Mają oni wiele możliwości pomagania niewidomym. Posiadają też wiele kwalifikacji do tego, aby tę pomoc nieść, jak również wielu z nich przejawia wiele inicjatywy i dobrej woli do tego. Wystarczy więc, aby duszpasterz wolę tę wykorzystał, wskazując świeckim na możliwości i formy pomocy.

Należy jednak zauważyć, że pozytywnym aspektem łączenia przez kapłana duszpasterstwa niewidomych z innymi formami duszpasterstwa jest fakt, iż może on w pracy z niewidomymi korzystać z pomocy osób, z którymi pracuje w innym miejscu. Duże znaczenie może mieć tu prowadzenie

⁷ Por. M. Fiałkowski. *Duszpasterstwo niewidomych*. W: *Duszpasterstwo specjalne*. Red. R. Kamiński, B. Drożdż. Lublin 1998 s. 202.

przez duszpasterza niewidomych także duszpasterstwa akademickiego, ruchów, organizacji lub grup młodzieżowych. Podobne znaczenie mają także kontakty duszpasterza ze zrzeczeniami katolików dorosłych. Osoby te, znając kapłana i jego posługę, mogą aktywnie zaangażować się w prace duszpasterstwa niewidomych, zwłaszcza w odniesieniu do doraźnej i natychmiastowej pomocy. Z osób tych duszpasterz może także wybrać i przygotować stałych współpracowników duszpasterstwa niewidomych, zarówno spośród osób dorosłych, jak i młodzieży.

IV. Formy duszpasterstwa niewidomych

Wypracowane dotychczas formy pracy duszpasterstwa niewidomych na terenie diecezji nie odznaczają się dużą różnorodnością. Formy systematycznego duszpasterstwa opierają się głównie na celebracji Mszy św. Odprawiana jest ona w odstępach miesięcznych, rzadziej kilku- lub jednodniowych. W celebrację Eucharystii angażowani są niewidomi: czytają oni czytania biblijne, śpiewają psalm responsoryjny, przygotowują i niosą dary ofiarne, prowadzą modlitwę wiernych - niekiedy jest ona spontaniczna, przygotowują i prowadzą śpiew liturgiczny, niekiedy również grają na instrumentach.

Sprawowaniu Eucharystii towarzyszy często szafowanie sakramentu pokuty. Ma ono często inny wymiar niż w parafii. Niewidomi uważają często duszpasterza za „swojego” księdza, znającego specyfikę ich życia, a także ich samych i ich życiowe problemy. Zdarza się również, że duszpasterz jest także kierownikiem duchowym ludzi niewidomych.

Systematycznym formom duszpasterstwa towarzyszą także różnego rodzaju nabożeństwa, najczęściej związane z aktualnie przeżywanymi tajemnicami roku liturgicznego. Są nimi: różaniec, Droga Krzyżowa, koronka do Miłosierdzia Bożego, Gorzkie Żale, nabożeństwo majowe, do Serca Pana Jezusa i wiele innych.

Na systematyczne spotkania składają się także, oprócz Mszy św. i nabożeństw, również spotkania o różnorodnym charakterze. Często mają one charakter towarzyski, kiedy spotkanie jest okazją do odnowienia i pogłębienia kontaktów indywidualnych pomiędzy niewidomymi, a także do scementowania ich wspólnoty. Spotkania takie miewają też charakter kulturalny. Towarzyszą im spotkania z artystami, literatami, odbywają się różnego rodzaju występy i przedstawienia. Niekiedy mają miejsce promocje nowych utworów prezentowane przez autorów z kręgu ludzi niepełnosprawnych.

Spotkania systematyczne służą także wymianie informacji, a nawet szkoleniom z zakresu problematyki związanej z niepełnosprawnością. Przekazywane są informacje o zmianie prawodawstwa w tym względzie, o możliwościach rehabilitacji i wypoczynku. Odbywa się tam jednocześnie wymiana doświadczeń pomiędzy niewidomymi oraz świadczona jest wzajemna pomoc.

Systematyczne spotkania mają na celu także chrześcijańską formację niewidomych. Począwszy od uzupełniania podstawowych wiadomości katechizmowych, dostosowanego do wieku i poziomu wykształcenia ogólnego niewidomych, poprzez katechezę dotyczącą istotnych problemów życia chrześcijańskiego, omawianie i komentowanie aktualnych wydarzeń z życia Kościoła, formacja ta zmierza do pogłębienia życia duchowego niewidomych. Z tego względu na spotkaniach poruszane są tematy z zakresu życia modlitewnego i sakramentalnego.

Oprócz systematycznych form duszpasterstwa odbywają się także spotkania okolicznościowe, jak np. święcone czy dzielenie się oplatkiem. Spotkania te, mające charakter uroczysty, gromadzą z reguły niewidomych w większej liczbie, jak również ich rodziny i przyjaciół. Często zapraszani są nie goście mający związek ze środowiskiem niewidomych przez wykonywany zawód lub funkcję, np. lekarze okuliści lub urzędnicy państwowi współpracujący z niepełnosprawnymi.

Do niesystematycznych form duszpasterstwa niewidomych zaliczane są pielgrzymki. Co dwa lata organizowane są przez Krajowego Duszpasterza Niewidomych ogólnopolskie pielgrzymki do jednego z sanktuariów na terenie Polski.⁸ Ponadto organizowane są przez duszpasterzy diecezjalnych pielgrzymki do sanktuariów diecezjalnych, leżących na terenie kraju, a niekiedy nawet pielgrzymki zagraniczne.

Inną formą duszpasterstwa są skupienia i rekolekcje. Odbywają się one mniej lub bardziej systematycznie w diecezjach, w ośrodkach rekolekcyjnych na terenie diecezji lub poza nią. Ich celem, oprócz odnowy duchowej i pogłębienia religijności, jest zacieśnianie więzi pomiędzy członkami środowiska niewidomych. Często są to najaktywniejsi uczestnicy duszpasterstwa niewidomych. Rekolekcje są także dobrą okazją do tego, aby przygotować ich do roli animatorów duszpasterstwa niewidomych na terenie diecezji.

Indywidualną formą duszpasterstwa niewidomych jest odwiedzanie ich w domach. Są to w miarę regularne odwiedziny, których celem jest opieka duchowa szczególnie nad nowoociemniałymi i tymi spośród niewidomych, którzy znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji życiowej: materialnej, duchowej lub rodzinnej, a także tych, którzy przez kalectwo i inne schorzenia rzadko opuszczają mieszkanie. Odwiedzającym jest sam duszpasterz oraz jego pomocnicy: klerycy i osoby świeckie. Wśród owoców odwiedzin niewidomych w domach jest także i taki, że modląc się za siebie nawzajem i za swoich opiekunów tworzą duchową wspólnotę.

Oryginalną formą duszpasterstwa indywidualnego jest korespondencja. Duszpasterz i jego współpracownicy starają się przynajmniej dwukrotnie w ciągu roku napisać list do każdego niewidomego mieszkającego na terenie diecezji. Treścią korespondencji jest zwykle informacja o działalności dusz-

⁸ W roku 2000 miejscem pielgrzymowania było sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach, w związku z kanonizacją s. Faustyny Kowalskiej.

pasterstwa, zaproszenie na spotkanie okolicznościowe, życzenia świąteczne. W wielu wypadkach korespondencja prowadzona jest systematycznie. Ma ona wtedy charakter bardziej osobisty i indywidualny.

Oprócz form w ścisłym sensie religijnych duszpasterstwo niewidomych korzysta również z innych form kontaktu z niewidomymi. Spośród form kulturalnych i rekreacyjnych wymienić należy spotkania przy ognisku, wycieczki krajoznawcze i imprezy rozrywkowe. Obok wartości towarzyskich i rekreacyjnych wskazują one na możliwości łączenia wartości religijnych i tych, które powszechnie zwykło się określać jako świeckie. Te formy duszpasterskie są okazją do bliższego poznania księdza, a przez niego również Kościoła. Uczą one ponadto spędzania wolnego czasu zgodnie z duchem Ewangelii.

Wnioski pastoralne

Zarówno aktualny stan duszpasterstwa niewidomych w diecezjach polskich, jak i znaki czasu wskazują na potrzebę dokonania zmian w jego realizacji. Przede wszystkim należy poddać rewizji strategię duszpasterstwa i dokonać jego reorientacji z postrzegania go jako fragmentu życia człowieka niewidomego do sytuacji, w której obejmuje ono całokształt jego życia. Taka zmiana koncepcji duszpasterstwa niewidomych przewiduje również przejście od sporadycznych, powierzchownych i okazjonalnych kontaktów duszpasterskich z niewidomymi do permanentnej opieki i współpracy z nimi. Innym aspektem takiego duszpasterstwa jest stałe zaangażowanie w nim wielu osób, najlepiej wolontariuszy, którzy zdolni są stworzyć rozbudowaną strukturę, ale także pełnić wiele obowiązków i funkcji. Nie można również wykluczyć zatrudnienia - na stałe lub okazjonalnie - pracowników, np: prawników, lekarzy czy terapeutów.

Taka koncepcja duszpasterstwa niewidomych przewiduje wielokierunkowość jego działań. Oznacza to zarówno większą różnorodność form pracy, tak ściśle duszpasterskiej, jak i społecznej, a także znacznie zwiększenie ilości prac w duszpasterstwie. Wymaga ono podejmowania inicjatyw o dużym zasięgu.

W naturalny sposób rozwój duszpasterstwa niewidomych i zaangażowanie wielu osób powinno pociągnąć za sobą konieczność zaangażowania wielu sił, jak również środków materialnych. Doświadczenie wskazuje, że nie we wszystkich diecezjach potrzeby materialne duszpasterstwa niewidomych znajdują zrozumienie u przełożonych. Tym bardziej w takiej sytuacji jego rozwoju konieczne staje się zainwestowanie znacznych środków.

Wydaje się, że rozwiązaniem odpowiadającym takiej koncepcji duszpasterstwa, a jednocześnie zaradzającym wielu z tych problemów jest powołanie duszpasterstwa niewidomych jako stowarzyszenia. Posiadanie przez nie osobowości cywilno-prawnej pozwoli na jego zaistnienie na arenie publicz-

nej. Stanie się ono partnerem dla instytucji państwowych i pozarządowych. Otworzy to drogę duszpasterstwu do podejmowania inicjatyw na płaszczyźnie społecznej, poza instytucjami Kościoła katolickiego. Pozwoli także na prowadzenie działalności gospodarczej, która może rozwiązać problemy finansowe. Ponadto, jako instytucja pozarządowa, duszpasterstwo może finansować pomoc dla niewidomych z funduszu PFRON, powiatowych pehnomocników d/s. rodziny oraz pozyskiwać większą liczbę sponsorów.

Aby duszpasterstwo nie stało się jedną z wielu instytucji społecznych pomagających niewidomym, należy do nowych warunków dostosować pracę nad pogłębieniem religijności niewidomych. Każdy korzystający z pomocy duszpasterstwa powinien być objęty jego wpływem formacyjnym. Zważywszy, że potrzeby religijne poszczególnych osób są różnorakie, można wprowadzać formy formacji od najmniej zobowiązujących formalnie, w postaci spotkań indywidualnych bądź w grupach, aż po pogłębione przewodnictwo duchowe i stałe grupy formacyjne.

Od duszpasterza, oprócz odpowiednich cech osobowości i zdolności organizacyjnych, należy wymagać, aby praca z niewidomymi była jedynym jego zajęciem. Ilość zadań nie pozwala mu na prawidłowe prowadzenie innej działalności. Dla jednoznaczności jego pozycji wobec podopiecznych wskazane jest, aby był on etatowym pracownikiem kurii diecezjalnej.

Duszpasterz nie może być kapłanem przypadkowo skierowanym do pracy z niewidomymi. Jest rzeczą konieczną, aby posiadał on niezbędną wiedzę z zakresu tyflogologii i tyflopsychologii.⁹ Kierowanie stowarzyszeniem wymaga, aby posiadał znajomość przepisów prawnych dotyczących jego funkcjonowania, jak i sytuacji niepełnosprawnych w społeczeństwie.

DIE BLINDENSEELSORGE IN DER DIÖZESE

Zusammenfassung

Die Blindenseelsorge in der Diözese ist einer der Mitteln der Sorge für Blinden. Aus der Beziehung der Gesellschaftswandlungen in Polen soll die Seelsorge sich ändern und der aktuellen Sozialsituation sich anpassen. Sie soll vor allem die Lebensgesamtheit des blinden Menschen umfassen, nicht nur die religiöse Bedürfnisse befriedigen, sondern allen anderen entgegenkommen. Die Formen der Blindenseelsorge werden umgetauscht müssen und die Seelsorge soll als ein Verband, der ist juristische Person, einrichten werden. Der Subjekt der Blindenseelsorge ist vor allem ein Priester, aber ihm helfen Priesterkandidaten so auch Laien als Anwärtern. Sie überwältigten dem seelsoorgischen Einfluss nicht nur Blinden, sondern seine Familien und Freunde, denen helfen mit dem Blinde zu leben und seine Bedürfnisse zu befriedigen.

⁹ Por. D. Lipiec. Sytuacja człowieka niewidomego w rodzinie w świetle miesięcznika „Pochodnia”. Lublin 1992 s. 105 (mps BKUL).